

НОВИ ТЕНДЕНЦИИ В ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ НА ЕС И САЩ: КОМПАРАТИВЕН АНАЛИЗ*

На основата на ключови макроикономически показатели (реален БВП на човек от населението, производителност на труда, дял на разходите от БВП за информационни и комуникационни технологии (ИКТ), разходи в сектора за научни изследвания и развойна дейност, образование и обучение и др.) са анализирани динамичните промени в стопанските потенциали на САЩ и ЕС.

Централно място заема осмислянето на тенденцията от конвергенция към дивергенция от средата на 90-те години насам в развитието на двата най-могъщи центрове в световното стопанство. Разгледани са условията и факторите за изпреварващата динамика на американската икономика, предизвикателствата пред Европа, институционалните и структурни слабости на националните стопанства на ЕС, въпросът за избора на догонваща стратегия на растеж и перспективите за поява на "нова икономика".

JEL: O11, O57

През март 2000г. в Лисабон беше обявено намерението до 2010г. ЕС да се превърне в "най-конкурентоспособната и динамична икономика в света, базирана на знанието, способна да поддържа устойчив стопански растеж с по-добри работни места и с по-голямо социално сцепление" (European Economy, 2000, 135). Въпреки че в приетия официален документ самият термин експлицитно не е използван, фактически се има предвид създаването на "нова икономика" в Европа, като средство за постигане на така определената стратегическа цел.

Оставайки настрана въпроса, доколко посоченият срок е реален, не може да има съмнение, че имаме работа с декларация на политическа воля от страните-членки на ЕС, с осъзнаване необходимостта да се отговори на предизвикателствата, отправяни от информационната революция и глобалната икономика. Но колкото и политическият момент да е от изключителна важност, практическата реализация на формулираната амбициозна цел изисква да бъдат осъществени широки и добре премислени реформи, да бъдат разработени стратегии, включващи комплекс от съгласувани мерки. Те трябва да намират израз във формиране на адекватна икономическа среда за дейността на частния сектор и

¹ Атанас Леонидов е ст.н.с. / ст. д.и.н. в Икономически институт на БАН, тел: 8566256, 9870595, факс: 9882108, e-mail: a.leonidov@iki.bas.bg.

* Статията представя резултати от индивидуалния изследователски проект "Политиката на икономическия растеж в развитите страни: теоретични основи и практика" – Икономически институт на БАН.

предприемачеството в условията на модерния научно-технически прогрес и процесите на глобализацията, в изграждане на структура на икономиката, която да спомага за разширяване на конкурентния ѝ потенциал, в откриване на по-големи възможности за нарастване темповете на производителността и стопанския растеж с оглед повишаване жизненото равнище на населението. Едно постоянно изоставане в тези области спрямо САЩ ще води до сериозни негативни последици, ще обуславя отслабване позициите на ЕС не само в икономиката, но и в политиката.

Стремежът да бъде изградена нова икономика в обозримо бъдеще е израз на опитите да бъде спряно изоставането от САЩ. Това означава, че тя се разглежда като инструмент за възстановяване тенденцията към конвергенция /сближение/ на икономическите потенциали на двата центъра на стопанска мощ, наблюдавана след Втората световна война до 90-те години.

При процесите на индустриализацията, характерни за 50-те и 60-те години се използват предимно традиционни технологии. Тогава съществуваша обективни условия за намаляване на разрыва между Западна Европа и САЩ. Границата на технологичните възможности е достигнала "тавана" си в икономиката на световния икономически лидер, но тогава бяха налице по-благоприятни възможности за широк внос и усвояване (имитиране) на американските технологични нововъведения от европейски фирми.

Появата и внедряването на радикално нови технологии – информационни и телекомуникационни, в условията на процесите на глобализацията обуслови коренни промени. Те доведоха през втората половина на 90-те години до формиране в САЩ, както и в някои други напреднали държави (Австралия, Ирландия, Холандия....) на "нови структури на растеж", до повишаване ефективността от използването на производствените фактори, до нарастване темповете на производителността и на реалния брутен вътрешен продукт на човек.

Скокообразното разгръщане на техническия прогрес е фактор, който вместо да спомага за намаляване разликите в икономическите равнища, действа в противоположна посока (поне в началните фази на развитието). Вследствие на това се открие тенденция към дивергенция в полза на САЩ и във вреда на ЕС. Това е напълно закономерно явление, защото именно най-силната в икономическо отношение страна си осигурява стратегически предимства в научно-технологичната област. Разбира се, и в случая както при етапите на стопанско развитие, за които е характерна индустриализацията на икономиките, съществуват възможности за "догонване", което е механизъм за намаляване на съществуващия разрыв чрез внос и усвояване на американските технологии и иновации. Обаче остава открит въпросът, доколко такава стратегия на имитиране без развитието на собствено научно-технологично творчество от Европа може да осигури постигането на формулираната в Лисабон амбициозна цел.

Структурата на изследването в студията е организирана по следния начин. След увода се анализира започналата през последното десетилетие на миналия век тенденция към дивергенция в полза на американската икономика. След това се разглеждат и оценяват усилията, осъществявани в

рамките на ЕС за създаване на нова икономика, за укрепване позициите на Европа в света. Във връзка с това е отделено място на опитите за изграждане на стратегии за развитие и постигане на по-добра координация на икономическите политики на страните-членки. Накрая са засегнати въпроси, отнасящи се до оформянето на постиндустриален модел на растеж и на перспективите от появата на нова икономика в Европа и осъществяване на догонващо развитие спрямо САЩ.

Държим да подчертаем, че в студията се проследява динамиката на конвергенцията, респ. на дивергенцията на равнище Западна Европа (ЕС) – САЩ, като се имат предвид главно макроикономически аспекти при анализа. Тенденциите към сближаване или увеличаване разликите в икономическото развитие се проявяват и на регионално равнище между страни от дадена интеграционна общност (например в ЕС) и между отделни региони на САЩ, както и в рамките на дадено национално стопанство. Тези важни аспекти не са обект на изследване.

Обръщаме внимание също, че терминът "конвергенция", който използваме, от съдържателна гледна точка няма нищо общо със смисъла, вложен в същия термин за обосноваване тезата за сближаване на социалистическата и капиталистическата система. Тази хипотеза беше формулирана за пръв път от Ян Тинберген на основание, че развитието на съвременните икономики се определя от модерната технология. Събитията в Източна Европа в края на 80-те години не потвърдиха на практика концепцията за конвергенцията.

Накрая по ред, но не и по важност, трябва да се има предвид, че за да се получат задоволителни резултати при изследване тенденциите в дългосрочните темпове на растежа и в конвергенцията между страни и региони, това зависи от успешното разрешаване на някои въпроси от методологическо и емпирично естество. Необходими са динамични редове от данни за по-дълги периоди и за голям брой страни, които да са съпоставими.²

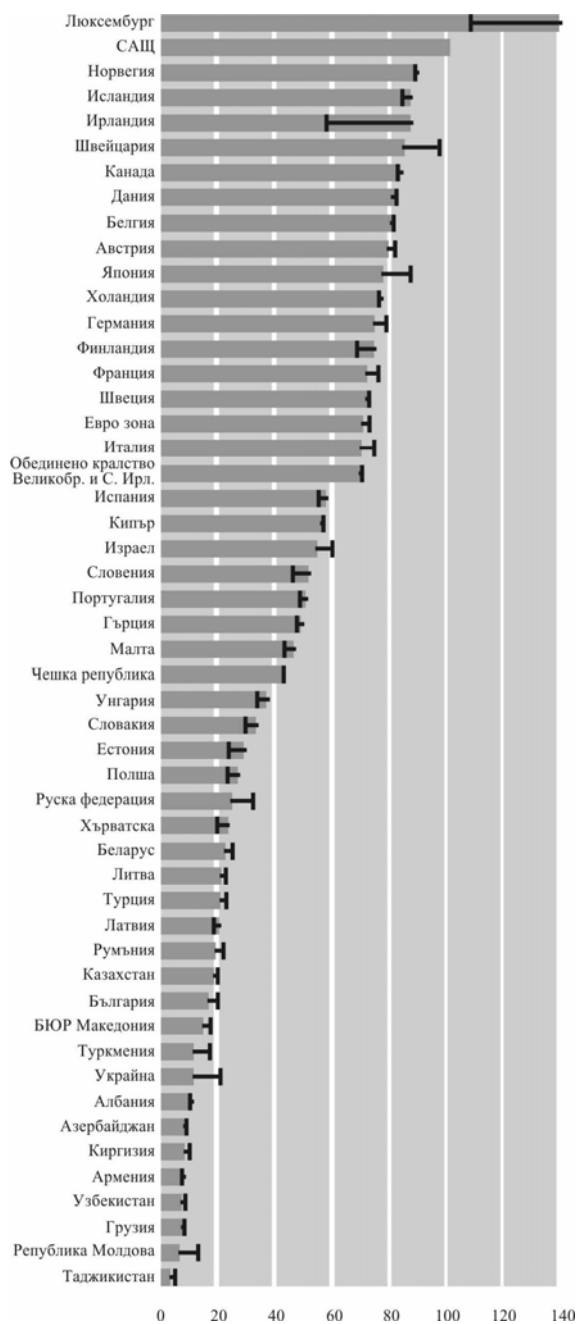
1. От конвергенция към дивергенция: условия и фактори за изпреварващото развитие на американската икономика

Тенденцията към дивергенция в стопанското развитие между САЩ и Западна Европа (ЕС) се вижда на фиг. 1.

² Във връзка с отбелязването от нас специален интерес представляват следните две изследвания: първо, това са т.нар. Penn World Tables (PWT), в които са налице сравними данни за БВП на човек за повече от 130 страни от 1950 г. насам/ Summers, R. and A. Heston/, а второто са анализите на A.Maddison, Monitoring in the World Economy, 1820 – 1992, Development Center Studies, OECD, Paris, 1995, в които се наблюдават по-малък брой страни, главно индустриалните, но данните се отнасят за по-дълъг период. Оценявайки състоянието на емпиричната база за изследванията на дългосрочните темпове на растежа и на конвергенцията, експерти на Икономическата комисия за Европа (ИКЕ), правят извода: "Въпреки продължаващите усилия, количеството на данните като правило е далеч от задоволително, факт, който отслабва заключенията, които могат да бъдат извлечени от тях" / Economic Survey of Europe, 2000 №1, 156/.

Фигура 1

Реален БВП на човек по страни за 1993г. и 2001г. по текущ ППС (САЩ=100)

Източник: UNECE calculation, based on World Bank, World Development Indicators (Washington, D.C) 2002; Economic Survey of Europe, 2002 №1

Бележка: Относителната позиция на страните през 1993 г. е показана с удебелена черна линия. Линиите, които се намират вътре във всяко стълбче означават, че страната догонва САЩ, докато линиите, които са извън стълбчето означават, че страната изостава.

Тя илюстрира динамиката на реалния БВП на човек от населението спрямо равнището на САЩ за периода 1993г. и 2000г. САЩ не само запазва водещите си позиции, но разрывът се е увеличил в нейна полза и във вреда на еврозоната и на ЕС като цяло. В частност тенденцията към относителното изоставане спрямо световния лидер е характерна освен за Япония, а и за големите западноевропейски държави – Германия, Франция и Италия. По-благоприятно е развитието на някои малки страни-членки на ЕС.

Като най-ярък пример са забележителните резултати, постигнати от Ирландия в догонването на САЩ с 29 процентни пункта за посочения период. Благодарение на това тя се е наредила на пето място по реален БВП на човек. Обаче при положение, че вместо с БВП се оперира с brutния национален доход (БНД), Ирландия отива на 12-то място, а Швейцария от 6-то се нарежда на 3-то място.

Основание за избора на дадения период при анализиране на динамично изменящите се икономически потенциали на главните центрове в световното стопанство е обстоятелството, че тогава “информационната и комуникационната технология започна да се очертава като “нов стил на растеж” в глобален мащаб и в частност в САЩ” (Economic Survey of Europe, 2002, № 1, 162).

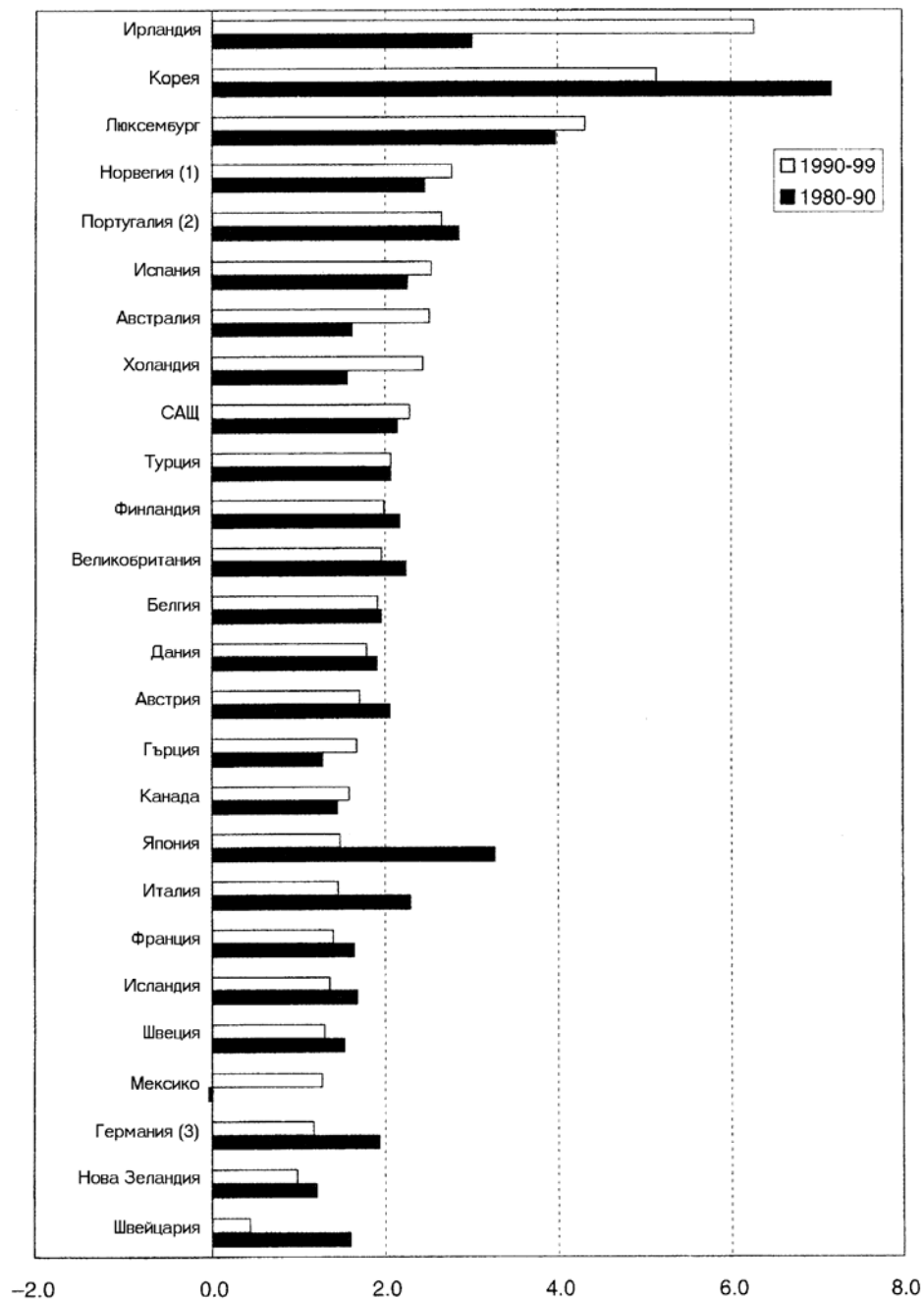
Един от “стилизираните факти” на модерния растеж е засилването на неговата неравномерност не само между развитите и развиващите се държави, но и между самите напреднали страни (вж. фиг. 2).

През 1990-1999 г. в сравнение с 1980-1990г. единствено 9 страни от общо 26 са реализирали по-високи средногодишни темпове на БВП на човек. Най-забележителни са постиженията на Ирландия (над 6%), на Люксембург (над 4%), докато на другите развити държави, отбелязали стопански растеж (Канада, Норвегия, Испания, Австралия, Холандия, Гърция), средногодишните им темпове са относително ниски. Този темп на САЩ също е относително нисък, за което е повлияло обстоятелството, че неговото ускорение е започнало през втората половина на 90-те години. Освен за Япония и за всичките големи страни-членки на ЕС (Германия, Франция, Великобритания, Италия) нарастването на БВП на човек от населението е с по-малки темпове през 1990-1999г. в сравнение с предишното десетилетие. Същата закономерност е присъща и за други малки западноевропейски страни, влизащи в ЕС (Швеция, Исландия, Австрия, Дания, Белгия, Финландия, Португалия), както и за Швейцария. Такава тенденция е характерна и за Нова Зеландия и Република Корея.

Общо 90-те години са неблагоприятни за растежа на световното стопанство. Икономиката на САЩ е главният двигател за неговото поддържане.

Формирането на нова икономика е обусловено от създаването на подходяща среда за дейността на частния сектор, която да съответства на съвременните условия, определяни от развитието на технологичния прогрес в неговите модерни форми и от процесите на глобализацията. Осъществяването на такава задача предполага реализирането на комплекс мерки от правителствата както на макро-, така и на микроравнище.

Фигура 2
Неравномерна тенденция в растежа на БВП на човек (Средногодишни темпове в %)

1. Общо за Норвегия.

2. 1990 – 1998 г.

3. Западна Германия за 1980-1990 г.; Германия за 1991-1999 г.

Източник: OECD по данни на (OECD), 2000. Economic Outlook, № 68. Вж. за подробности Scarpetta et al. (2000).

Изграждането на адекватна икономическа среда е от естество да благоприятства за възникването и утвърждаването на съвременни форми на предприемачество, поддържането на активна динамична конкуренция на пазарите, широкото внедряване на високи технологии и разгръщането на иновационната активност. В решаването на тази стратегическа задача по ред причини САЩ се оказаха по-напред от конкурентите си от Европа.

Важна роля изиграха промените, осъществени от средата на 80-те години в макроикономическата политика на страната за поддържането на стабилност на цените. От началото на 90-те години инфлацията спадна повече от наполовина – до 2%. По-късно през същото десетилетие беше постигната консолидация на федералния бюджет посредством увеличаване на данъчната тежест и намаляване на държавните разходи³.

Не по-малко важни бяха и мерките, реализирани от 80-те години на микроравнище, включващи три главни направления:

- дерегулиране на транспорта, финансовите услуги, енергетиката, телекомуникациите и здравното осигуряване, както и разбиването на съществуващите монополни структури;
- либерализиране на търговията, осъществено в рамките на преговори под егидата на ГАТТ, съчетани с регионални споразумения за търговия (НАФТА и АТИС). Те отвориха вътрешния пазар на САЩ за международната конкуренция и разшириха международното разделение на труда⁴;
- по-нататъшно дерегулиране пазара на работната сила и реформиране на системата на социалното осигуряване и на данъчната система.⁵

През изминалото десетилетие насоките на макроикономическата политика на ЕС показват сходство с развитието в САЩ. Постигната беше по-голяма ценова стабилност, както и бързо подобрене на държавните финанси. Темпът на инфлацията между 1990 и 1998г. спаднал от 5.4 на 1.7%, а общият бюджетен дефицит на 15-те страни-членки – от 6.3 на 1,6% от БВП. Резултатите в паричната сфера бяха обусловени от строгата политика на Европейската централна банка (ЕЦБ) и на Европейския валутен съюз (ЕВС), а във фискалната област благодарение на дисциплината, наложена от Пакта за стабилност и растеж (1997г.), недопускащ превишаване на бюджетния дефицит от 3% годишно от отделните страни. Ключов фактор за укрепване на валутно-финансовата стабилност на ЕС е създаването на общата парична единица – еврото.

Стабилната макроикономическа политика е жизнено важно условие за изграждане на нова икономика в Европа. Но в още по-голяма степен това

³ "Като цяло, макроикономическата политика постави стабилни и нарастващи предвидими основи за инвестиционните решения и разпределението на ресурсите..." /Eriksson, Ådahl, 2000, 29).

⁴ Делът на вноса в производството на преработващата промишленост от 10% през 1980 г. се увеличи почти на 20% през 1988 г.

⁵ Оценявайки значението на радикалните реформи в областта на дерегулирането, демонополизацията и либерализацията, шведските икономисти Йонас А.Ерикссон и Мартин Едал достигат до следния извод: "Взети заедно, тези реформи на макроикономическо равнище направиха вече отворената американска икономика дори по-отворена за конкуренция, привеждайки в действие вълна от корпоративни реструктурирания с програми за съкращаване на разходите и по-остро фокусиране върху сърцевинни бизнеси" / Eriksson, Ådahl, 2000, 30).

зависи от промените на микроикономическо равнище. В ЕС също се извършват изменения, намиращи израз в процеси на приватизация на държавни предприятия, либерализиране на търговията, дерегулиране на пазарите. В съвкупността си тези промени са от естество да допринасят за по-ефективно разпределение и използване на ресурсите, стимулиране на инвестиционната дейност, широко внедряване на високи технологии, ускоряване темповете на производителността на труда и на стопанския растеж. От тази гледна точка, трансформациите на микроравнище откриват възможност за съкращаване от ЕС на съществуващите разриви в областта на посочените ключови показатели. Обаче фактически трансформациите, за които става въпрос, тук протичат с по-бавна скорост, имат по-ограничен обхват и са с по-малка дълбочина.⁶ Затова поне досега те не са довели до резултатите, постигнати от САЩ през втората половина на 90-те години и след тях и не се извършва процес на догонване от държавите в ЕС по отношение на растежа и производителността на труда.

В сравнение с европейските им конкуренти американските фирми имат редица предимства, обусловени преди всичко от създадената по-добра бизнессреда, в която те действат. Но съотношението на силите в някои области се променя динамично.

През по-голямата част на 90-те години общият дял на разходите за информационни и комуникационни технологии от БВП в ЕС е значително по-нисък отколкото този от БВП на САЩ. За 1992г. дялът им по този показател е 7.14% срещу 5.26% за ЕС. Съответно през 1998г. дялът на САЩ е възлизал на 7.73%, а на ЕС-5.93%. През първата година само една страна-членка на ЕС – Швеция, е имала по-голям дял на разходите за високи технологии от БВП в сравнение със САЩ. През втората година освен Швеция, а също Великобритания и Холандия, са изпреварили САЩ по този показател.

През 2001г. ЕС е постигнал по-голям дял на разходите за информационни и комуникационни технологии от БВП (8.20%) в сравнение със САЩ (7.96%). През същата година броят на страните от ЕС, имащи по-висок дял на разходите за високи технологии от БВП спрямо САЩ е нараснал на осем. Към Швеция, Великобритания и Холандия през 1998г. са се добавили Дания, Франция, Белгия, Германия и Финландия. Тенденцията на догонването на САЩ от ЕС по този показател е илюстрирана на табл. 1 и фиг. 3.

За разлика обаче от посочените страни, които значително са увеличили дела на разходите от БВП за модерни технологии, това не важи за друга група държави от ЕС – Ирландия, Италия, Испания, Португалия, Гърция. Те не са успели да скъсят разстоянието спрямо САЩ и държавите от първата група от ЕС и дори се наблюдава тенденция към увеличаване на съществуващия разрив.

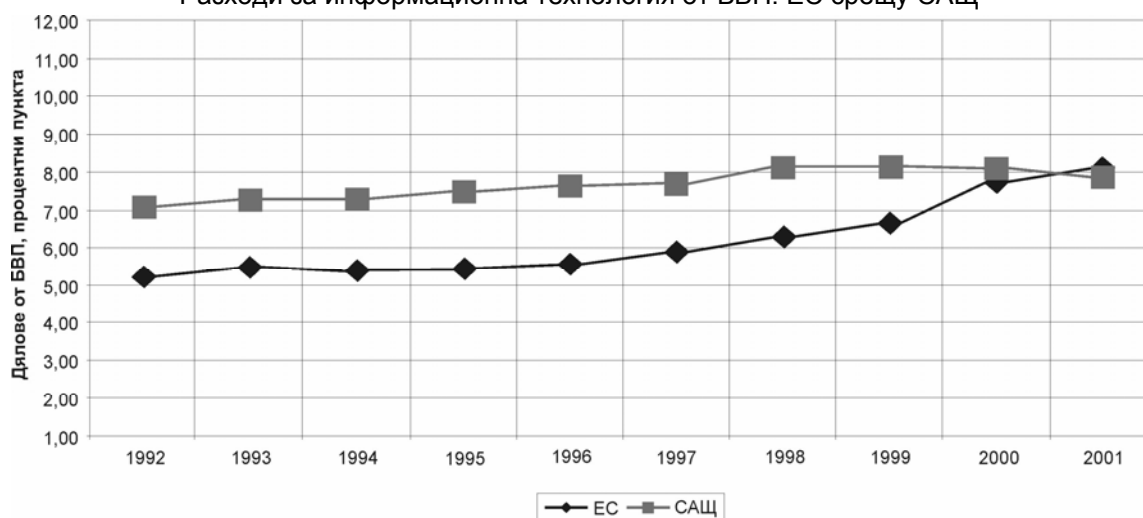
⁶ Енергийният сектор във Франция практически остава нераздържавен и нелиберализиран въпреки инструкциите на Европейската комисия и препоръките на Световната търговска организация (СТО).

Таблица 1
Дял на разходите от БВП за информационна и комуникационна технология (%
пункта)

години	1992	1998	2001	1992-2001
ЕС	5.26	5.93	8.20	6.23
Швеция	7.34	9.09	11.55	8.63
Великобритания	7.07	7.87	9.79	7.97
Холандия	6.39	7.76	9.55	7.39
Дания	6.13	7.38	9.52	7.19
Франция	5.71	6.86	9.18	6.75
Белгия	5.37	6.60	8.26	6.36
Германия	5.26	6.15	8.23	6.07
Австрия	4.87	5.66	7.46	5.52
Финландия	4.63	6.42	8.01	6.16
Ирландия	5.38	5.88	6.21	5.80
Испания	3.70	4.11	5.23	4.21
Италия	3.65	4.50	5.86	4.49
Португалия	2.79	5.00	6.74	4.91
Гърция	2.46	5.05	6.30	4.34
САЩ	7.14	7.73	7.96	7.73

Източник: Daveri (2002).

Фигура 3
Разходи за информационна технология от БВП: ЕС срещу САЩ

Източник: Daveri (2002).

Поради ред причини/от технологично-иновационен, организационен, управленски и институционален характер/зад океана технологиите се използват по-ефективно, което намира израз в постигане на по-висок ръст на производителността на труда, вкл. на съвкупната факторна производителност. В ЕС увеличаването на технологиите не е генерирало

значително повишаване на производителността през 90-те години за разлика от американската икономика.

Икономиките на Съюза се намират в ситуацията, характерна за САЩ през 70-те и 80-те години, когато мащабните инвестиции в нови технологии не водеха до ускоряване на производителността, явление известно в стопанската наука като "парадокс на Солоу".⁷ Причината на това явление се коренеше преди всичко в съществуването на дефекти на микро-и макроикономическо равнище, които, както видяхме, в преобладаваща степен бяха отстранени през 80-те години. Неизправностите, съществуващи в ЕС и Западна Европа главно на микроикономическо равнище, както и в институционалните структури, са основната причина увеличението на инвестициите във високи технологии да не генерира значително нарастване на темповете на производителността.

В контекста на изоставането на стария континент от САЩ са се очертали някои подходи и виждания. Те могат да повлияят върху формирането на общата икономическа политика и стратегия на ЕС с оглед изграждането на нова икономика в Европа. Заслужава внимание фактът, че акцентът се премества от мерките за увеличаване на капиталовложенията във високотехнологичния сектор в перспектива към създаване на по-добри условия за функциониране на икономическия механизъм като ключова предпоставка за повишаване ефективността на инвестициите. Италианският изследовател Франческо Давери пише: "... лаговете в усвояването на информационната и комуникационната технология повече не могат да бъдат главен въпрос в около две трети от ЕС. Решителният въпрос за Европа през следващите няколко години не е в това как да се ускорят инвестициите в нови технологии, а по-скоро как да се направи те да работят. На първо място Европа трябва да се захване и да реши своя "парадокс на Солоу" (Daveri, 2002, 21).

Процесът на усвояване на новите технологии в Европа и повишаване възвръщаемостта от тях изисква отстраняването на затруднения резултат от икономически политики, от "технологични и институционални задръжки", от действието на антиконкурентни сили, засягащи регулацията на пазара на работната сила и на продуктовия пазар (Gruber and Verboven, 2001; Bassanini and Scarpetta, 2002).

И при информационната и комуникационната технология, както и при други големи открития на миналото – например електричеството и двигателя с вътрешно горене, мащабните й положителни ефекти се проявяват с големи лагове. В сравнение със САЩ в ЕС изоставанията във времето са по-значителни и резултатите по отношение на икономическия растеж са по-скромни. Такова развитие е обусловено не само и дори не толкова от по-ниския дял на разходите за инвестиции в нови технологии, колкото от по-силно изразени структурни и институционални недостатъци в икономиките им. Те са пречка за по-бързо повишаване ефективността от използване на производствените ресурси – на труда и капитала.

⁷ "Изглежда, като че известният "парадокс на Солоу", за липсата на корелация между инвестициите в информационна и комуникационна технология /ICT/ и ръста на производителността е избягал от САЩ за да мигрира в Европа" /Daveri, 2002, 3-4/.

Делът на добавената стойност от съвкупното производство на секторите, произвеждащи информационна и комуникационна техника през 1999 г. е достигнал в ЕС 4.2%, но този дял е бил по-нисък от дела на САЩ – 6.8% (European Economy, 2000, 108).

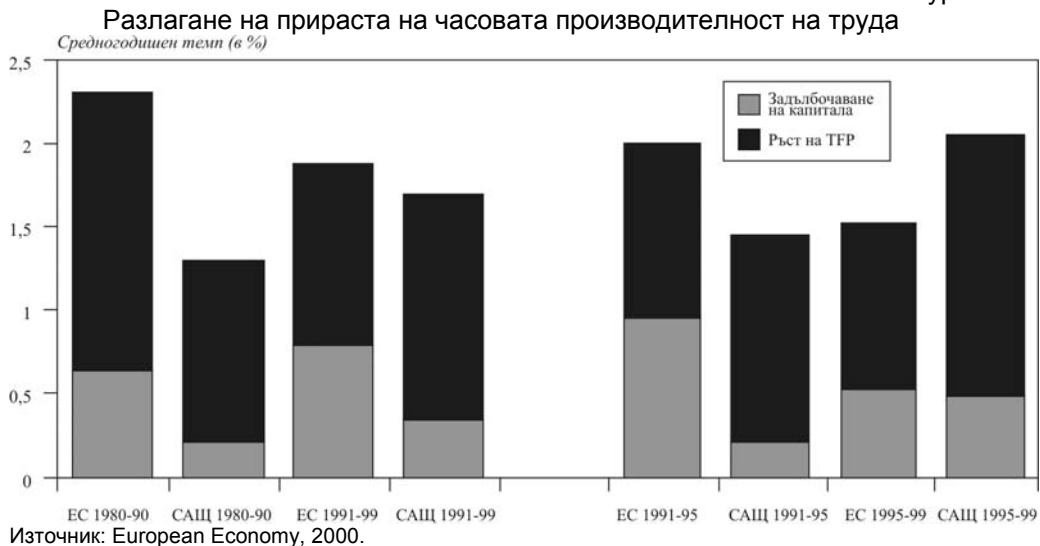
За относителното изоставане на ЕС от САЩ може да се съди от количествените оценки за ролята на различните механизми, посредством които производството и използването на новите технологии въздействат върху икономическия растеж. На страната на предлагането това са: първо, натрупването на капитал чрез инвестиции в секторите, произвеждащи информационна и комуникационна технология. Този фактор повишава техническия прогрес, увеличавайки капиталовъоръжеността на работната сила и на производителността на труда; второ, съвкупната факторна производителност (TFP), чиято динамика определя промените в ефективността на капитала и труда; трето, въздействието на ефектите на преливане (spillovers) от секторите – производители на информационна и комуникационна технология в тези, които ги използват. Именно на тези ефекти се определя централно място в новата икономика и те се разглеждат като механизъм за нарастване на съвкупната факторна производителност в секторите извън тези на високите технологии.

През втората половина на миналото десетилетие натрупването на капитал в тях (с изключение на софтуера) е осигурил от 0.5 до 0.7 процентни пункта от икономическия растеж в ЕС. Този резултат съответства на оценките за постигнатото от САЩ през първата половина на десетилетието. От този факт експерти на Икономическата комисия за Европа (ИКЕ) заключават, че ЕС е по-назад с пет години от САЩ по отношение приноса на информационната и комуникационната технология в растежа на БВП.

Изоставането на страни-членки и на ЕС като цяло от САЩ е значително по-силно в областта на техническия прогрес, генериран от повишаването на съвкупната факторна производителност. По-неблагоприятната тенденция в тази област за ЕС е следствие от много по-ниския дял на компютрите и полупроводниците. От изчисления, направени в сравнителен план (при три сценария на базата на различни предпоставки), се вижда, че за 1995-1998г. спрямо 1990-1995г. делът на секторите, произвеждащи информационна и комуникационна техника, в съвкупната факторна производителност в ЕС е съставлявал 50% по-малко от постигнатото в САЩ (European Economy, 2000, 120). Изчисления за прираста на съвкупната факторна производителност в ЕС показват, че нарастването е по-малко през втората в сравнение с първата половина на 90-те години, както и с 80-те години.

За целите на компаративния анализ едно разлагане на ръста на часовата производителност на труда на съставлящите го два компонента – “задълбочаването на капитала”, предизвикващо увеличаване на капиталовъоръжеността на труда, от една страна, и съвкупната факторна производителност (TFP), от друга, дава възможност да се проследи настъпилния обрат през втората половина на 90-те години в динамиката на производителността и модела на икономическия растеж в САЩ и ЕС.

Фигура 4

Фигура 4 показва, че през изминалите две десетилетия капиталовъоръжеността е нараствала с по-бърз темп в ЕС в сравнение със САЩ. Това е имало за последица двойно по-голямо повишение на производителността на труда в Западна Европа. Тенденцията към "задълбочаване на капитала" се е проявила особено силно през първата половина на 90-те години в Испания, Португалия и Финландия. Този процес обаче се е придружавал повече със закриване на работни места и по-малко с увеличаване на инвестициите. През втората половина на последното десетилетие се очерта тенденция към забавяне нарастването на капиталовъоръжеността в почти всички западноевропейски страни.

През същия период в САЩ се наблюдава ускоряване на "задълбочаването на капитала", причинено от бързите и мащабни инвестиции в оборудване за информационна и комуникационна технология. За разлика от ЕС ключови характеристики на икономическия растеж на САЩ са създаването на много повече работни места и особено фундаменталната роля на съвкупната факторна производителност като двигател за ускоряване на технологичната промяна и за нарастване на производителността на труда.

Показателен е фактът, че съвкупната факторна производителност в САЩ започва устойчиво да се ускорява още през първата половина на 90-те години, като впоследствие се засилва. По този показател картината за ЕС не е еднозначна. Някои негови страни-членки като Ирландия, Финландия и Швеция постигнаха ускоряване на съвкупната факторна производителност, при това с темпове, надвишаващи тези на САЩ. Това не може да се каже обаче за редица други страни-членки на ЕС, към които се отнасят и почти всички големи европейски икономики (По-подробно по тези въпроси вж. European Economy, 2000, 95-102).

Що се отнася до въздействията, генерирани в секторите, използващи произвежданите технологии върху съвкупната факторна производителност и

растежа на БВП, те трудно се поддават на количествено измерване на макроравнище. Затова значението им се оспорва все още в САЩ и в ЕС. Но на микроравнище са направени изследвания, които показват, че ефектите на преливане имат реални резултати. "Проучвания на фирмено равнище дават доказателства за САЩ, че използването на информационната и комуникационна технология повишава производителността и че стойността на инвестициите в тази технология е особено висока, ако тя е допълнена с организационни промени. От това следва, че ще бъде от значение да се предприемат подобни проучвания за ЕС" (European Economy, 2000, 122). Тази констатация заслужава внимание. Към нея трябва да подчертаем, че трудностите по измерване ефектите на преливане, особено на макроравнище, не дават основания да се поставя под въпрос самият факт на съществуването им, още по-малко те да бъдат квалифицирани като изкуствени конструкции или дори фикции.

Извършени паралелни проучвания в рамките на МВФ позволяват да се придобие по-ясна представа за факторите и проявите на относителното изоставане в развитието на френската икономика спрямо тази на САЩ през последното десетилетие на миналия век. Това изоставане намира израз в незадоволителното нарастване на производителността, резултат от "рязкото забавяне на капиталовъоръжеността на труда извън секторите, произвеждащи компютри и софтуер през последните няколко години" (IMF, France: Selected Issues, 2000, 3). Натрупването на капитал в тези сектори е повлияло за повишаване производителността на труда, но значително по-малко отколкото в САЩ. Продукцията на компютърен хардуер и софтуер през същия период се е увеличавала с около 30%, което е довело до нарастване производителността на труда. Обаче в това нарастване приносът на инвестициите в тези сектори е твърде скромнен – 0.2 от 1 процентен пункт,⁸ което се дължи на твърде ниския им дял в БВП.

Производителността на труда в неселскостопанския и нефинансовия бизнессектор се е намалила средно от 2¼% годишно в края на 80-те години на 1½ през 90-те години (IMF, France: Selected Issues, 2000, 34). За разлика от САЩ във Франция през втората половина на това десетилетие не е отбелязан ръст на този показател.

Една друга фундаментална разлика в развитието на двете западни икономики намира израз в следната ключова характеристика: във Франция влошаването на производителността на труда в края на 90-те години се дължи на намаление в приноса на капиталовъоръжеността от 0.9% (по време на предишния стопански подем) на 0.2% годишно след 1997г. Обратна тенденция се наблюдава в САЩ, където през сходни периоди приносът в капиталовъоръжеността е нараснал от 0.6 на 1.1% годишно. Неблагоприятното развитие в динамиката на капиталовъоръжеността във Франция е обусловено от умереното нарастване на разходите за труд за разлика от "ескалацията" им през 70-те и началото на 80-те години. Това е довело до по-голямо използване на труд (IMF, France: Selected Issues, 2000, 36).

⁸ С включването на комуникационното оборудване делът на информационната и комуникационната технология в ръста на производителността се оценява от 0.17 от 1 процентен пункт на 0.25 от 1 процентен пункт.

Пътят на френската икономика до самото начало на ХХІ век показва, че предвид относително незначителния дял на сектора на информационната и комуникационната технология, тя съществено изостава от САЩ. От това се обуславя факта, че "Франция не се намира на преден план на новата икономика" (IMF, France: Selected Issues, 2000, 50). Но в рамките на Европа и ОИСР тя има силни позиции в производството на мащабно телекомуникационно оборудване и в предлагането на телекомуникационни услуги, както и в използването на мобилни телефони. В тази индустрия Европа има водеща позиция, изпреварвайки САЩ.

Още към края на 90-те години във Франция, както и в други напреднали европейски държави изобщо е налице бързо разпространение на Интернет, въпреки, че по броя на абонатите тя отстъпва не само на САЩ, но и на страните от Северна Европа.

Несъмнено съвременният технически прогрес генерира бързи и дълбоки промени, които могат да доведат до намаляване на съществуващите разриви в различни области в развитието на ЕС (на отделни страни и като цяло) по отношение на САЩ. В Европа подобна тенденция от края на 90-те години намира израз в особено бързото разпространение на Интернет и комуникационните технологии. Заслужава да се отбележи, че по лични компютри, достъп до Интернет и особено до мобилните телефони скандинавските страни показват огромен потенциал за проникване.

Ключов фактор за формирането на нова икономика на стария континент са обучението на работната сила и инвестициите в сектора за изследвания и развитие.

На базата на междустранови проучвания Баро и Сала-ай-Мартин (1995) установяват наличието на значителен разрыв в областта на човешкия капитал, главно по отношение равнището на средното образование между Европа и САЩ. По-новите данни не потвърждават правилността на тяхната теза. "Броят на учениците, постъпващи в средно образование, се е удвоил в ЕС между 1975 и 1995г. и сега почти се е изравнил с този в САЩ като дял от общото население" (Eriksson, Ådahl, 2000, 58).

Що се отнася до brutните разходи за изследване и развитие /GERD/ като дял от БВП, данните за 2000г. сочат, че САЩ (2.76%) имат не много голяма преднина пред ЕС (1.86%). По посочения показател относителните дялове за пет страни-членки: Германия (2.46%), Франция (2.15%), Дания (2.06%), Холандия (2.05%) и Белгия (1.98%) показват, че разликите спрямо САЩ са по-малки в сравнение със средната разлика между двата икономически центъра. Заслужава внимание и фактът, че Швеция (3.80%) и Финландия (3.31%) имат по-висок дял на brutните разходи за изследване и развитие от БВП от този на САЩ. Това важи и за Япония (2.93%).

Разликата по отношение на показателя за броя на изследователите на хиляда души от работната сила за 1999 г. е не малка между САЩ (8.1) и ЕС (5.5). Финландия (9.9) и Швеция (9.1) обаче имат относително по-голям дял изследователи от САЩ. Съответно разликата в относителния дял за Германия (6.4) и за Франция (6.1), както и за Дания (6.4) спрямо САЩ е по-малка от средната разлика между САЩ и ЕС (Economic Survey of Europe, 2002, N 1, 168).

Въпреки резултатите, постигнати от ЕС през 90-те години и в началото на последното десетилетие във високите технологии, особено в Интернет и телекомуникациите, а също в човешкия капитал, прогресът в тези области не е довел до нарастване на производителността на труда с темповете на САЩ (с изключение на Ирландия и донякъде на Финландия).

Има основание да се смята, че след преодоляването на рецесията на американската икономика през 2001г. разливът през следващите години в стопанския растеж между САЩ и ЕС ще се увеличава.

2. Предизвикателствата пред ЕС и въпросът за избора на догонваща стратегия

За националните икономики на страни-членки на ЕС са характерни сериозни структурни слабости (диспропорции или "тесни места"). По-важните от тях намират израз в:

- съществуващи свръхрегулации на пазарите на труда и особено на продуктовете пазари. Тези регулации обуславят запазване фрагментарността (разпокъсаността) на националните пазари, въпреки изграждането на Единния вътрешен пазар от 1992г. САЩ са една от големите индустриални държави с най-ниските регулаторни тежести в противоположност на някои страни от ЕС (Италия, Франция, Белгия). Разликите в цените са с 40% по-високи в него в сравнение със САЩ;
- наличието на по-високи, отколкото отвъд океана, административни пречки за започване на бизнес. В това отношение в Европа 12 пъти е по-дълъг срокът и 4 пъти са по-големи разходите;
- недостатъчната ефективност на данъчната система за стимулиране дейността на малките и средните предприятия;
- отсъствието на по-широк венчърен капиталов пазар. Само Великобритания от страните-членки на ЕС разполага с инвестиционни равнища на венчърен капитал, които са равни на тези в САЩ. Значително бързо разширяване пазарите на този капитал са постигнали през последните години Швеция и Финландия (Eriksson, Ådahl, 2000, 52-57).

Към изложените структурни недостатъци трябва да отнесем и един друг неблагоприятен фактор – неизградеността на финансовата система на ЕС. Тя трябва да допринася за създаването на нова икономика чрез осигуряване на капиталови ресурси за нововъзникващите фирми, посредством финансирането на инвестициите за сметка на емисии на акции при намаляване дела на банковите заеми.

В съвкупността си разгледаните "тесни места" в структурата на икономиките на ЕС се отразяват неблагоприятно на функционирането на пазарите, водят до неоптимално разпределение и използване на ресурсите, и като резултат от това до неоползотворяване на икономическия потенциал.

За да изпъкне по-ясно характерът на предизвикателствата пред които е изправен ЕС, е необходимо да се имат предвид водещите позиции на САЩ в започналия процес на радикални технологични промени, както и процесът на бързото внедряване на новите открития и иновации в много области на

икономиката и живота. Те се оказаха решаващ двигател за ускоряване темповете на БВП и производителността и по този начин допринесоха за укрепване предимствата на американските фирми в международното разделение на труда, специализацията на производството и конкурентоспособността на експорта.

Технологичните промени станаха генератор на някои нови механизми на стопанския растеж, спомагайки за неговото ускорение. Появиха се множество синергични ефекти благодарение на взаимодействията и комплементарността (взаимодопълването) на неголям брой стратегически иновации (транзистора и микропроцесора, лазерите, вълновата оптика и сателитната технология). Това превърна тези иновации в сила, катализираща динамизирането на цялостната структура на икономиката, при това не само на високотехнологичните, но и на традиционните сектори.

Друг важен аспект на структурните промени в американската икономика е свързан с формирането на интегрирана система между подразделения на бизнеса и потребителите и доставчиците. Този резултат стана възможен на основата на протичащите интензивни процеси на компютъризацията и автоматизацията, както и благодарение на широкото внедряване на Интернет и електронната търговия.

Много по-обемната информация, предоставяна на икономическите агенти, съществено улесни дейността им, взимането на решенията от тях. В частност несравнено по-добрата информираност на бизнеса доведе до общо намаление на разходите, свързани с търсенето на работни места/ search costs/ на фона на нарасналата мобилност на работната сила.

В съвкупността си посочените промени в стопанската структура обусловиха прехода от икономика, основана на информационната технология към мрежова икономика (network economy). Такива промени имат място и в икономиките на страните-членки на ЕС. Но общо те са по-назад от САЩ в тази област. Както видяхме, с постиженията си изключение правят главно някои малки европейски държави – Швеция, Финландия.

Всеки потребител добавя стойност в мрежата⁹ и участниците ѝ ползват “положителни външни ефекти”. Това е фундаментален принцип, на който се основава функционирането на мрежовата икономика. В момента, в който броят на потребителите достига критична маса, мрежата започва да се разширява все по-бързо. Експоненциалното нарастване на стойностите и съкращаването на разходите имат за резултат експоненциалното нарастване на производителността на труда (Kelly, 1998, Shapiro and Varian, 1999).¹⁰

Важна особеност на внедряваните иновации в САЩ през втората половина на 90-те години и началото на новия век е, че те имат за източник технологични пробиви, осигуряващи по-мощни външни ефекти.

⁹ Като класически пример на мрежа се посочва телефонът, след това комуникациите, а в по-ново време Интернет.

¹⁰ “В мрежите намираме самоусилващи се кръгове. Всеки допълнителен член увеличава стойността на мрежата, която от своя страна привлича повече членове, иницирайки спирала от ползи”/ Kelly, 1998, 25/. Такъв механизъм действа, но това не означава че постоянно предлагането автоматично създава съответно търсене и по такъв начин се сменя проблемът за осигуряване на пълно използване на технологичния потенциал.

От гледна точка на ендегенната теория на икономическия растеж, независимо от това дали се отнася за ключовата роля на иновациите (Пол Роумър) или на човешкия капитал (Робърт Лукас), изводът е, че тези два фактора са в състояние да осигуряват постоянно ускоряване темпа на производителността на труда благодарение на обстоятелството, че тези фактори произвеждат екстерналии, вкл. синергични ефекти.

Подобна теза е обект на оспорване. Нека си припомним, че Робърт Гордън изказва сериозни резерви по отношение потенциала на Интернет-мрежата. Освен това аргумент, който основателно се привежда, е, че цикличните спадове имат като правило неблагоприятни последици върху производителността на труда. Реално погледнато едва ли може да се очаква постоянно ускоряване на растежа. Мрежовите екстерналии познават не само възходящи, но и нисходящи фази на развитие. Обаче заедно с това е възможно за сравнително дълги периоди постигане на по-високи темпове на производителността в сравнение с предишните.

Предвид на значителната преднина на САЩ в научното и технологичното развитие¹¹ на ЕС ще бъде нужно повече време за намаляване изоставането в тази област и може да се очаква реално забавяне в появата на нова икономика в Европа. Обаче налице са механизми, които могат да работят за ускоряване на стопанския растеж и производителността на труда в напредналите европейски държави. Такъв ключов механизъм е заложен във вноса на модерни технологии, създадени в Северна Америка, и внедряването и използването им в производствения сектор и в сектора на услугите в ЕС. Такава практика може да осигури на страните-членки значителни изгоди. Преди всичко прилагането ѝ изключва правенето на огромни разходи за производството на радикално нови технологии върху основата на оригинални открития. Същата практика открива възможности европейските фирми съществено да намаляват разходите за закупуване на компютърно и комуникационно оборудване предвид възможно мащабно понижение на неговите цени¹². Освен това не по-малко важно е, че европейските компании са в състояние да избират възможно най-добрите видове технологии, и нещо повече, да не повтарят грешките на американските, действащи като пионери в технологичната област. С ролята на този фактор се свързват очаквания за постигане на по-бърз растеж на БВП и на производителността на труда в Европа през следващото десетилетие.

Фактически имаме работа със стратегия на догонващо (ускоряващо) развитие, която се основава главно на вноса на чужди технологии и иновации по пътя на тяхната имитация, усвояване и използване. Обаче на заден план са оставени изследванията за създаване на "пионерно знание". Такива

¹¹ Разходите, отделени за информационна технология и софтуер към самото начало на новия век, са съставлявали половината от всички инвестиции, осъществени от американските фирми. Личните компютри, падащи се на 100 души /по данни за 1999 г./, в САЩ са повече от 50, докато във Великобритания те са по-малко от 40; във Франция и Германия – малко повече от 30/ почти същият е делът и за Япония/, а в Италия – по-малко от 25. Почти плътнo до САЩ е Швеция, следвана от Австралия и Канада./ Economist.com. 2000, Page 1 of 5; Page 2 of 5/.

¹² През 1993 г. американски компании са инвестирали 143 млрд. долара в информационна технология, но в началото на сегашното десетилетие същото равнище на компютърна мощност би могло да се придобие за 15 млрд. долара благодарение на снижаването на цените на компютрите/ Donovan, 2000; Посочено по Economist.com, 2000, Page 2 of 2/.

изследвания са предпоставка за умножаване иновативността и креативността на европейските фирми. В залагането на внос отвън на технологични иновации при недостатъчно развиване на собствения изследователски потенциал се корени уязвимостта на една стратегия за догонващо развитие, препоръчвана като модел за ЕС.

Немалко страни след Втората световна война широко са използвали механизма на усвояването на чуждия технологичен и иновационен опит. Японците си бяха извоювали името на най-големите имитатори на този опит. Но в процеса на развитието напредналите страни неслучайно започнаха да отдават по-голямо значение на собствените научни изследвания като начин за поддържане и укрепване на позициите си в световното стопанство. За да бъде ефективен механизъм за технологична промяна, една стратегия за догонващо развитие трябва да съдържа (в съответна мяра) елементи и на имитация и усвояване, от една страна, и на разгръщане на собствения национален научноизследователски потенциал, от друга.¹³

Друг момент, който трябва да се има предвид, е, че в конкретния контекст на състоянието на ЕС ефективното внедряване и използване на модерна технология може реално да бъде реализирано при положение, че е създадена подходяща икономическа среда, отстранени са редица негъвкавости при функционирането на пазарите, постигната е по-добра координация на националните политики. Но несъвършенствата в тези области все още не са отстранени. Те са пречка за по-пълно използване на потенциала на навлизащите високи технологии като фактор за нарастване на прозрачността и конкуренцията и в резултат от това за преодоляване на съществуващи в някои сектори практики за съхраняване на високи цени и ниска производителност.

Във връзка с практическата потребност от разработване и осъществяване на стратегия и политика на ускорено развитие от ЕС са разграничени два хипотетични подхода за разкриване причините за изоставането на Европа спрямо САЩ при разпространението на високите технологии. Докато първият подход подчертава значението на сравнителните предимства, вторият извежда на първо място ролята на институционалните несъвършенства. Обаче двата подхода не се разглеждат като непременно изключващи се напълно, а се допуска, че те могат и да се взаимодопълват.

По-конкретно, подходът на сравнителните предимства акцентира на разликите в наличните ресурси (на капитала и труда), както и на начина на използването им, а също на разликите в специализацията между отделните страни. Поради ред дадености (преди всичко по-високия дял на разходите за

¹³ "Догонването на САЩ може да се окаже изгоден подход. Докато да бъдеш първодвигател/ a first mover/ може да има предимства за него, внедряването на американска технология е също атрактивно: при бързо падащи цени по-късното придобиване на оборудване намалява разходите, втородвигателят / a second mover/ също има предимството да бъде способен да избира решения, които несъмнено да работят. Изграждането на по-ефективна информационна и комуникационна технология може да бъде осъществено в ЕС, въпреки до по-високи темпове на растеж. ЕС не ще изпревари САЩ по такъв начин, но ще намали разрыва. Обаче на Европа ѝ липсва водещо пионерно знание, имайки по-скоро имитационно, отколкото иновативно поведение" / European Economy, 2000, 125/.

изследвания и развойна дейност),¹⁴ както и други фактори, по-високото качество на човешкия капитал, по-големия брой на изобретенията и патентите, по-интензивната конкуренция, господстващите позиции на американски компании на пазарите, по-голямата предприемаческа култура, САЩ имат предимства в производството и по-бързото разпространение на модерните технологии.

Тъй като институционалните негъвки в ЕС са по-сериозен проблем отколкото в САЩ, в Европа те създават и по-сериозни пречки за ефективното функциониране на отделни пазари. Затова не е случаен фактът, че на институционалните фактори органите, осъществяващи общата политика на Общността, продължават да отделят приоритетно внимание.

Изследвания на американски и европейски икономисти разкриват, че за ускоряването на общата производителност на американската икономика след 1995 г. решаващ фактор е изключително големият ръст на производителността в три сектора на услугите: търговията на дребно, търговията на едро и търговията с ценни книжа (вж. табл. 2).

Таблица 2
Ръст на производителността на труда и разлики в производителността за ЕС и САЩ, 1990-2000г. и 1995-2000г. (в %)

	1990-1995г.			1995-2000г.			Ускорение		
	ЕС*	САЩ	САЩ-ЕС	ЕС*	САЩ	САЩ-ЕС	ЕС*	САЩ	САЩ-ЕС
Общо	2.0	1.2	-0.9	1.3	2.4	1.1	-0.7	1.3	1.9
Услуги	0.7	1.6	0.9	0.8	4.8	3.9	0.2	3.2	3.1
Търговия с ценни книжа	0.8	3.2	2.4	0.7	15.3	14.6	-0.1	12.1	12.2
Търговия на едро	2.9	3.4	0.5	0.8	6.1	5.3	-2.1	2.7	4.7
Търговия на дребно	1.1	2.5	1.4	0.9	6.7	5.8	-0.1	4.2	4.4
Банково дело	0.5	1.3	0.8	3.8	2.8	-0.9	3.3	1.5	-1.7

Източник: Ark et al.. (2002), табл.11.

*ЕС: Не са включени Белгия, Гърция, Португалия и Люксембург.

Именно тези сектори са между най-интензивните потребители на информационна и комуникационна технология. Единствено в банковия сектор, който също спада към категорията на секторите, интензивно използващи информационна и комуникационна технология, е отбелязан ръст на производителността на труда, който в ЕС (с изключение на Австрия, Франция и Холандия) е по-висок от този в САЩ.

Развитието в телекомуникациите също е с по-благоприятни резултати в Европа през 1990-2000г. Това важи и за компютърните услуги през 1995-2000г. (van Ark et al., 2002, табл. 11, 43).

Изключително големите резултати, постигнати от американската икономика в ръста на производителността в посочените сектори на услугите, както и много бавният прогрес, осъществен в Европа в тези сектори, обясняват най-голямата част от съществуващите разрыви в производителността между САЩ и ЕС след 1995г. (вж. табл. 2).

¹⁴ Разликите по този показател между САЩ и ЕС са най-силно изразени в сектора на високите технологии и в частност в сектора на компютърния хардуер. Обратно, по отношение на разходите за изследвания и развойна дейност в технологичните сектори на средно и ниско равнище разликите са по-слабо проявени (European Economy, 2000, 126).

Позовавайки се на анализите на (van Ark et al., 2002, Figure 2a), Р. Гордън отбелязва: "Ядрото на историята на успеха на САЩ изглежда да се намира в индустриите, използващи информационна и комуникационна технология, т.е. същите индустрии на търговията на едро, на дребно и търговията с ценни книжа". Той посочва също, че "буквално цялата разлика в ръста на производителността на САЩ над Европа в края на 90-те години идва от тези три индустрии, като на търговията на дребно се пада 55% от разликата, на търговията на едро – 24% и на търговията с ценни книжа – 20% (Gordon, 2003-2004, 41-42).

Показателен е и фактът, че по-голямата част от разликата в темповете на общия ръст на производителността на труда между САЩ и ЕС не се дължи на по-големия размер на тези сектори в американската икономика, а на по-високата им производителност. В сравнение със САЩ както през 1990-1995г., така и през 1995-2000г. Европа е постигнала по-значителни темпове на производителност в индустриите, използващи по-слабо информационна и комуникационна технология. Но поради реализираното известно подобрение в производителността в тези индустрии от американското стопанство разливът спрямо ЕС в тях е намалял (van Ark et al., 2002, 26).

Изследователи от САЩ и Европа основателно сочат причините за неблагоприятната тенденция в производителността на труда в ЕС след 1995 г. не само и не главно в по-бавното разпространение на високите технологии в стария континент, а в съществуването на система от институционални пречки, проявяващи се преди всичко на равнище на отделните фирми и водещи до по-слаба адаптивност и гъвкавост в дейността им.¹⁵

По-конкретно се подчертава, че негативният ефект върху производителността в търговията на дребно и на едро е следствие в голяма степен от съществуващи свръхрегулации на продуктите и трудовите пазари. Имат се предвид редица специфични практики, изразяващи се например в ограничения по отношение на часовете за отваряне на магазините, в регулации в транспорта, в поддържане на рестриктивни трудови правила и процедури, ограничаващи възможностите за промени в работните места, както и при наемане и уволнения на персонала от работодателите (van Ark et al., 2002, 27).

По такъв начин за изоставането на ЕС от САЩ в производителността на труда след 1995 г. допринесе и обстоятелството, че поради по-големите регулации на европейските фирми беше по-трудно да прилагат по-широко използваните в Америка нови форми на организация в търговията на дребно. Тези форми доведоха до повишаване на ефективността и на печалбите.

Относителното изоставане в посочените сектори на услугите е едно от новите сериозни предизвикателства, отправяни към ЕС в началото на XXI век, предвид ролята им на фактор, динамизиращ производителността в САЩ.

С оглед реализирането на определената стратегическа цел ЕС да излезе на челно място в света по конкурентоспособност и динамично

¹⁵ "Трудностите на Европа лежат другаде и не могат да бъдат решени чрез купуване на повече компютри. Съществуващата регулаторна среда на продуктите и трудовите пазари в Европа още, въпреки неотдашните подобрения, спъва въвеждането на смелите нови типове формати в търговията на дребно, които изиграха челна роля в съживяването на производителността в САЩ" / Gordon, 2003, 50/.

развитие на икономиката, Лисабонският европейски съвет препоръча да бъде въведен "подход на интегрирана политика" за да се постигне по-добра координация на политиките на страните-членки.

Заедно с това бяха определени приоритети за икономическата политика на Общността, включващи следните основни елементи:

- поддържане на макроикономическа стабилност като условие за създаване на благоприятна среда за инвестиционния процес и стопанския растеж;
- насърчаване на предприемачеството като предпоставка за поява на нова икономика в Европа;
- повишаване ефективността на пазарите на стоки и услуги, както и повишаване стимулите за иновационна дейност;
- засилване ролята на финансовите пазари с оглед осигуряване на ресурси за стартиращите иновативни фирми;
- премахване изоставането на Европа от САЩ по отношение на потенциала за нововъведения и разширяване способността за комерсиализирането им;
- задълбочаване кооперирането в областта на научните изследвания между държавния и частния сектор; разширяване на изследванията и развойната дейност в сферата на новите технологии и подобряване достъпността до тях; премахване пречките в разпространението на знанието в Европа;
- подобрене равнището на техническите умения и човешките ресурси;
- повишаване професионалната подготовка на специалистите, използващи информационни и комуникационни технологии;
- необходимост от осъществяване на изменения в "съществуващата организационна структура на фирмите и въвеждане на нови, гъвкави практики на работа"; създаване на нови възможности за заетост благодарение прилагане на нови форми на организация на труда: непълен работен ден, временни договори, телеработа (European Economy, 2000, 136-137).

Като елементи на стратегията на ЕС за изграждане на нова икономика в Европа бяха инициирани някои планове като например инициативата за "едно информационно общество" (декември 1999г.), както и цялостен акционен план за електронна Европа, разглеждан като рамка за координиране политиките на равнище на Общността и на национално равнище. Освен това бяха започнати и "Стратегии за работни места в информационното общество", акционен план за финансови услуги, акционен план за развитието на рисковия капитал, "иновационен скорбордин", стратегия за създаване на европейска зона за научни изследвания.

Няколко момента заслужават да бъдат открити във връзка с приоритетите, залегнали в стратегията на ЕС за догонващо икономическо развитие.

Първо, това е осъзнаването на факта, че реализирането на политиките за внедряването на високите технологии изисква осъществяването на по-широки структурни реформи в обществото.

Второ, подчертава се потребността от разширяване потенциала на европейските фирми за да реализират сравнителни предимства в специфични сектори/ниши/, каквото е положението с телекомуникациите благодарение на нововъведения, базиращи се на “ключово пионерно знание”.

Трето, успешното движение към нова икономика се свързва с поява на синергични ефекти на макроравнище, разглеждани като фактор за повишаване на съвкупната факторна производителност.

Икономическата политика на САЩ и ЕС се базира на обща философия в съответствие, с която се приема, че постигането и поддържането на финансова стабилност е предпоставка за осъществяване на устойчив стопански растеж в средносрочен и дългосрочен план. Но по отношение на решаването на отделни проблеми между тях са налице различия в използваните подходи.

Наред с Единния вътрешен пазар и еврото Пактът за стабилност и растеж (юни 1997г.) е основен механизъм и инструмент за реализация на стратегическите цели на ЕС. Той почива на строго спазване на автоматично правило в областта на държавните финанси. Но механичното прилагане на установените изисквания по отношение на максимално допустимия дял на бюджетните дефицити (3%) и държавния дълг (60%) от БВП на страните-членки при забавяне или свиване на растежа допълнително може да влоши стопанската конюнктура, каквото е реалното положение през последните години, поради намаляване на съвкупното търсене, което предизвиква увеличаване на безработицата и нарастване на държавните разходи. В последна сметка това прави невъзможно спазването на определените финансови изисквания от някои държави – от Германия, Франция, а по-късно и от Великобритания, Италия и Холандия и др.

Освен конюнктурния и цикличния аспект от значение е и обстоятелството, че в условията на големи технологични проби прилагането на механични правила може да бъде рамка, която да пречи за финансирането на жизнено важни програми в икономическото развитие-на фундаменталните научни изследвания, на крупните инфраструктурни обекти. Не е случаен фактът, че в ЕС се преосмисля отношението към Пакта за стабилност и растеж, но не в посока към отричането му, а в подчертаване потребността от възприемане на по-гъвкав подход при неговото прилагане, намиращо израз в допускане на известна изменяемост и адаптивност, както и в по-активно използване на фискалната политика за стимулиране на ендегенните фактори на икономическия растеж (човешки капитал, технологични иновации).

Определящо за стратегията на САЩ от 80-те години насам за осигуряване на финансова стабилност и устойчив растеж е, че тя се базира на по-гъвкав и свободен подход в сравнение с използвания в ЕС. Тяхната стратегия не включва прилагането на автоматични правила в паричната и фискалната политика. В ядрото ѝ се намират действия на микроравнище в дерегулирането, демонополизацията, реструктурирането, либерализацията и интеграцията в глобалната икономика. Съществени подобрения, постигнати в макро-и микроикономическите условия, откриха благоприятни възможности за увеличаване на конкурентния натиск върху цените и за ускоряване на производителността и растежа на американската икономика

през 90-те години. Благодарение на това развитие наследените дефицити във федералния бюджет в края на миналото десетилетие бяха премахнати и се получиха излишъци. При администрацията на Дж. Буш по ред причини равновесието в държавните финанси е нарушено.

Накрая, в порядък на обобщение, ще се опитаме да открием някои основни моменти.

Наблюдаваната от 90-те години закономерност в стопанското развитие на напредналите държави, в частност увеличаващата се разлика в темповете на растежа и производителността между САЩ и ЕС, се разминава с утвърдилата се сравнително дълго време сред повечето западни икономисти "конвергентна хипотеза", според която се разгръща сближаване на икономическите им равнища. Реалната тенденция, която протича е диаметрално противоположна вместо към конвергенция към дивергенция в динамиката им.¹⁶

Всъщност имаме обаче работа с по-фундаментална промяна-смяна на индустриалния модел на растеж с постиндустриален такъв. Неговото формиране е резултат от действието на множество фактори, условия и механизми, различни от предишните "стилизирани" факти на растежа, характерни за по-ранните десетилетия след Втората световна война. Отнася се за някои нови типични черти или характеристики на дългосрочното икономическо развитие, които не се вписват в класификационната схема на Н.Калдор и които са предмет на съвременни изследвания.

Разработена е схема например, съдържаща пет стилизирани факта, както следва: 1) На "остатъка" (т.е. на съвкупната факторна производителност – б. а. Ат. Л.) отколкото на натрупването на капитала се пада по-голямата част в междустрановите разлики в равнището или темпа на растеж на БВП на единица капитал; 2) Определящ фактор в съвременното икономическо развитие е дивергенцията. Вместо условна конвергенция реално се наблюдават нарастващи разлики в БВП на човек, особено между най-богатите и най-бедните страни. Двигатели на дивергенцията са екстерналиите, ефектите на преливане (spillovers) и модерните технологии; 3) Натрупването на капитала има постоянен характер, което не е определяща черта за икономическия растеж в дългосрочен план; 4) Стопанската активност е много силно концентрирана, като всички фактори на производството се насочват към богатите райони, където са налице значителни външни ефекти; 5) Националните политики оказват влияние на дългосрочния растеж (Easterly and Levine, 2000, 1-5).

Дефинираните по-горе стилизирани факти на растежа се вписват в логиката на ендегенната теория. В частност това важи и за разбирането за активната роля на правителствата по отношение ускоряването на дългосрочното развитие.¹⁷

¹⁶ Трайният характер на такава тенденция се отрича от Р.Баро с аргумента, че "институциите и политиките в напредналите страни са вече разумно добри" и затова е нереалистично да се очаква, че ръстът на БВП на човек в дългосрочен период може много да надхвърли 2% (Barro, 1997, 1999, 46).

¹⁷ "Заклучението, че политиката влияе на растежа е съвместимо с теории, които подчертават значението на ръста на производителността и технологичните екстерналии и ни прави в голяма степен резервирани към теории, които са фокусирани прекомерно върху натрупването на производствените фактори" / Easterly and Levine, 2000, 4/.

Подходът, възприет от авторите, е по-общ и остава настрана специфични аспекти на динамично променящите се научно-технологични потенциали на САЩ и ЕС. Обаче, както беше отбелязано, съществуват изследвания, в които в конкретен контекст се правят опити за разкриване причините и факторите на ускоряването на растежа и производителността в САЩ, съответно за относителното изоставане на Европа.

Общо ЕС като един от основните икономически центрове в света следва път на развитие, който се вмества в руслото на прехода към постиндустриален модел на растеж. Формират се сходни структури на разпространение и внедряване на информационна и комуникационна технология, обуславящи и сходни потенциални икономически и социални последици както в САЩ, въпреки по-големите мащаби и скорост на промените там. По такъв начин се залагат основите и предпоставките за поява на нова икономика и в Европа. Обаче отнася се за перспектива, която практически може да се реализира в по-далечно бъдеще. Основната причина се корени във факта, че повечето страни-членки на ЕС са по-назад от САЩ в ефективното използване на потенциала на високите технологии. Това е резултат главно поради наличието на институционални негъвкавости, отслабващи функционирането на отделните пазари, както и предвид неспособността да се постигне нарастване на производителността на труда в ключови сектори на услугите, интензивно използващи информационна и комуникационна технология.

Динамичните изменения, извършващи се в научно-технологичната сфера в САЩ и ЕС, отново поставят на дневен ред проблеми, свързани с измерването на производителността и на БВП в компаративен план. Съответно по-голямо значение придобива и решаването на методологически въпроси, имащи отношение към системата на националните сметки. Изследвания в тази област са необходими за европейските страни за да се получи по-точна картина за изоставането от САЩ и на тази основа да бъде формулирана ефективна стратегия и политика на догонващо развитие и изграждане на нова икономика с определяне на приоритети, отнасящи се и за измененията на специфични сектори на икономиките на ЕС. Във връзка с това изпъква и потребността от прилагане на структурен подход при анализа на зависимостта между инвестициите в информационната и комуникационната технология и производителността не само на макро-, но и на секторно и микроравнище (Bartelsman et al., 2002, 2).

Конкретни проучвания на международни разриви в производителността на труда се базират на разграничаване на три вида индустрии: произвеждащи информационна и комуникационна технология, интензивно използващи информационна и комуникационна технология; по-малко използващи информационна и комуникационна технология. Именно в сектора на услугите, за който е присъщо в особено висока степен интензивно използване на тази технология (това важи най-вече за търговията на едро и търговията на дребно, както и за търговията с ценни книжа) предимствата на САЩ пред ЕС са най-силно изразени. В сектора ръстът на производителността в ЕС е незначителен – 0.2% процентни пункта за 1995-2000г., докато в САЩ той е 3.2 процентни пункта за същия период (van Ark et al., 2002, 20).

При изясняването на причините за относителното изоставане на Европа в създаването на нова икономика вниманието се насочва към разкриване въздействието на механизми, действащи на секторно и микро (фирмено) равнище.

Регулациите на отделните пазари – продуктови, факторни, трудови се отразяват негативно на внедряването на модерни технологии и на иновационна дейност и оттам на растежа и на производителността. По-неблагоприятната за бизнеса в ЕС институционална и регулаторна рамка е фактор за намаляване степента на експериментиране на нововъведенията от фирмите на пазарите. По този показател Германия е по-назад от САЩ (Bartelsman et al., 2002, 71). През периоди като сегашните на бързо разпространение на високи технологии това може да обуславя отслабване на внедряването им и забавяне на иновационната активност. Като краен резултат може да последва нереализиране на съществуващ значителен потенциал от синергични ефекти по отношение на производителността и икономическия растеж не само на микроравнище, но по отношение на цялата икономика (Bartelsman et al., 2002, 6).

Важен извод, който можем да направим, е, че формирането и поддържането на ефективно функционираща бизнессреда при съществено намаление на съществуващите институционални негъвкавости и регулации на пазарите, както и на прекомерните бюрократични бариери, е ключов фактор за ускоряване развитието на еврозоната и на ЕС, и създаването на нова икономика на континента. Обаче преодоляването на институционалните задръжки не сменя от дневен ред и решаването на други важни задачи, между които са подобряването на макроикономическата политика и повишаването на действеността на управлението на европейските фирми.

Постигането на амбициозните цели, залегнали в Лисабонската стратегия по отношение на растежа, както и на съвкупната факторна производителност, на разходите за изследване и развитие (до 3% от БВП на ЕС), създаването на по-голяма заетост и повишаването на конкурентоспособността изисква една по-значителна роля на политиките на страните-членки, реализирането на по-добрата им координация на европейско и национално равнище. Това обаче практически е трудно осъществимо при неблагоприятната конюнктура, наблюдавана през последните години в Западна Европа. При такива условия успешното въвеждане на структурните реформи в ЕС се затруднява, тъй като се увеличават социалните им разходи и консенсусът относно провеждането на тези реформи се радва на по-слаба обществена подкрепа (Mooslechner, 2004, 12-14). Лисабонската стратегия в значителна степен остава в сферата на пожеланията. На тези неблагоприятни тенденции в развитието на ЕС контрастира активната икономическа политика, осъществявана от администрацията на Дж. Буш, проведените безпрецедентни по мащабите си фискални и монетарни стимули. Въпреки че след 2000г. икономическият растеж на САЩ се намали средно на 2.5%, той продължава да е много по-висок от темпа, отбелязан от европейските страни от един процент.

Като реакция на неуспешното изпълнение на Лисабонската стратегия от група експерти на ЕС под ръководството на бившия министър председател на Холандия Вим Кок беше разработен доклад с предложения за повишаване

ефективността на икономиките на Съюза. Централно място в препоръките заемат три основни насоки – преформулиране на Лисабонската стратегия, намаряване на броя на определените цели и засилване на координацията в политиките между страните-членки.

Източниците за по-големия динамизъм на новата икономика в САЩ в сравнение с развитието на ЕС са заложили във фундаменталните черти на англосаксонския модел на пазарно стопанство. Тези черти намират израз в по-голяма свобода за стопанските агенти, по-интензивно действие на конкуренцията, поемане на повече рискове и по-голяма индивидуална отговорност за бъдещето, по-ограничени регулации и относително по-малки мащаби на държавна намеса в икономиката. Посочените базисни детерминанти допринесоха за създаването на подходяща среда, на институции и политики, стимулиращи предприемаческата активност, изобретателността и креативността на фирмите в технологичната и иновационната област, за появата на впечатляващия феномен, известен като “нова икономика”.

Структурни и институционални дефекти са налице и в САЩ, но там те не са толкова остър проблем както в Европа. Принадлежността към европейския модел, залагащ повече на социалното подпомагане, солидарността, обществения консенсус, хармонията в интересите и сигурността в съществуването – черти, разглеждани като предпоставка за подобряване благосъстоянието на индивидите, сами по себе си не са пречка за ефективното решаване на проблемите за производителността и конкурентоспособността. Това се потвърждава от развитието на някои западноевропейски страни като Швеция и Финландия.

Литература

- Ark, B. van, R. Inklaar, R.H.McGuckin. 2002. “Changing Gear”, Productivity, ICT and Service Industries: Europe and the United States”. Paper. Mannheim, June.
- Barro, R. J. *Determinants of Economic Growth. A Cross-Country Empirical Study*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England. (1997) 1999.
- Bartelsman, E., A.Bassanini, J. Haltiwanger, R. Jarmin, S. Scarpetta (ed.) and T. Schank. 2002. “The Spread of ICT and Productivity Growth. Is Europe really Lagging Behind in the New Economy?” *OECD*. Draft Report presented at Conference “The Information Economy: Productivity Gains and Digital Divide”, Catania, Sicily, June.
- Bassanini, A and S. Scarpetta. 2002. “Growth, Technological Change and ICT Diffusion: Recent Evidence from OECD Countries”. *Oxford Review of Economic Policy*, April.
- Daveri, F. 2002. “The new economy in Europe (1992-2001”. *Working Paper Series*, Working Paper №213, April, pp. 1-35.
- Donovan, P. 2000. “Challenging America’s New Economy Supremacy”, UBS Warburg, *New Economy Perspectives*, №3.
- Easterly, W. and R. Levine. 2000. “It’s not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models”. Paper, November, Development Research Group. *World Bank*.
- Economic Survey of Europe*. 2000. 2002. UN, ECE, New York and Geneva, №1.
- Economist.com*. 2000. September 10th.
- Eriksson, J.A. and M.Ådahl. 2000. “Is there a “new economy” and is it coming to Europe?”, Sveriges Riksbank. *Economic Review*, №1. pp.22-67.
- European Economy*. 2000. The EU Economy: 2000 review, №71.

- Gordon, R.J. 2003a. "Hi-Tech Innovation and Productivity Growth: Does Supply Create its Own Demand". *NBER Working Paper Series*. Working Paper 9437, January.
- Gordon, R.J. 2003-2004b "Puzzles in the Behavior of Productivity, Investment, and Innovation. 2003 draft of chapter for World Economic Forum. *Global Competitiveness Report*.
- Gruber, H. and F. Verboven. 2001. "The Diffusion of Mobile Telecommunication Services in the European Union". *European Economic Review*, pp. 577-588.
- IMF, 2000. France: Selected Issues. IMF Staff Country Report, Washington, D.C., November, pp. 30-52.
- Kelly, K. 1998. *New Rules for the New Economy: 10 Radical Strategies for a Connected World*. Penguin, Viking.
- Maddison, A. 1995. *Monitoring the World Economy, 1820-1992*, Development Centre Studies (Paris, OECD).
- Mooslechner, P. 2004. *The Challenge of Economic Growth: What Are the Issues?*, Workshop Proceedings of OENB Workshop *Current Issues of Economic Growth*, March 5, No 2, Oesterreichische Nationalbank, Eurosystem, pp. 12-14.
- OECD. 2000. "Links between Policy and Growth: Cross-Country Evidence". *Economic Outlook*, №68, Paris.
- Scarpetta, S., A.Bassanini, D.Pilat and P.Schreyer. 2000. "Economic Growth in the OECD Area: Recent Trends at the Aggregate and Sectoral Levels". *OECD Economics Department Working Paper*, №248, OECD, Paris.
- Shapiro, C. and H.R. Varian. 1999. *Information Rules*. Harvard Business School Press, Boston.
- Summers, R. and A.Heston. 1988a. "A new set of international comparisons of real product and price level estimates for 130 countries, 1950-1985", *The Review of Income and Wealth*, Series 34, №1, March, pp. 1-25.
- Summers, R. and A.Heston. 1991b. "The World Tables (Mark 5): an extended set of international comparisons, 1950-1985". *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106, №2, May, pp. 327-368.
- World Bank. 2000. *World Development Indicators (Washington, D.C.)*.